

ОЦІНКА РІВНЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ДОСЛІДНИЦЬКО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІASSESSMENT OF THE LEVEL OF PSYCHOLOGICAL READINESS
OF HIGHER EDUCATION LEARNERS FOR RESEARCH
AND INNOVATION ACTIVITY

Статтю присвячено визначенню рівня психологічної готовності здобувачів третього рівня вищої освіти до дослідницько-інноваційної діяльності. Оцінка рівнів готовності здійснювалась емпіричним шляхом за результатами опитування аспірантів першого та четвертого років навчання з трьох українських університетів. При цьому розглядалися мотиваційний, ціннісний і вольовий аспекти цієї готовності, в межах яких із використанням стандартних методик вимірювалися такі показники: наявність стійкої мотивації до провадження дослідницько-інноваційної діяльності, сформованість ціннісного ставлення до професії науковця, розвиненість вольових якостей здобувачів. Показано, що понад половина майбутніх докторів філософії випускних курсів та майже третина першокурсників мають високий рівень зазначеної готовності; середній рівень демонструють 68% аспірантів четвертого та 42% аспірантів першого років навчання; 2% здобувачів, як початківців, так і випускників, відрізняються низьким рівнем психологічної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності. У розрізі окремих аспектів цієї готовності виявилось, що переважна кількість аспірантів четвертого та більшість аспірантів першого років навчання мають високий рівень мотивації до провадження дослідницько-інноваційної діяльності, що є доказом того, що в їхньому мотиваційному комплексі переважають внутрішні мотиви, пов'язані з отриманням задоволення від самого процесу цієї діяльності та можливості самовдосконалення під час її реалізації. Водночас більшість здобувачів четвертого року та половина здобувачів першого року навчання характеризуються середнім рівнем сформованості ціннісного ставлення до професії науковця, що свідчить про превалювання прагматичних підходів у ціннісних орієнтаціях молодих учених щодо майбутньої професійної діяльності; аспіранти обох експериментальних груп демонструють сильно розвинуті вольові якості, володіння якими є необхідною умовою як для успішного досягнення поставлених цілей, так і для здобуття нових наукових результатів в умовах невизначеності.

Ключові слова: здобувач вищої освіти, аспірант, психологічна готовність до дослідницько-інноваційної діяльності, мотивація, цінності, вольові якості.

The article is devoted to determining the level of psychological readiness of third-level higher education learners for research and innovation activity. The assessment of readiness levels has been carried out empirically based on the results of a survey of postgraduate students of the first and fourth years of study from three Ukrainian universities. The motivational, value and volitional aspects of this readiness have been considered, within which the following indicators have been measured using standard methods: the presence of stable motivation to conduct research and innovation activities, the formation of values to the profession of scientist, the development of volitional qualities. It has been shown that more than half of future doctors of philosophy of final courses and almost a third of freshmen have a high level of this readiness; 68% of fourth-year and 42% of first-year postgraduate students show an average level; 2% of learners, both beginners and graduates, have a low level of psychological readiness for research and innovation activity. In terms of some aspects of this readiness, it turned out that the vast majority of fourth-year and most first-year graduate students have a high level of motivation to conduct research and innovation activity. It is the evidence that their motivational complex is dominated by internal motives for satisfaction from the very process of this activity and the possibility of self-improvement in the process of its implementation. However, the majority of fourth-year learners and half of first-year learners are characterized by an average level of values in the profession of scientist, which indicates the prevalence of pragmatic approaches in the value orientations of young scientists for future careers. At the same time, postgraduate students of both experimental groups demonstrate highly developed volitional qualities, the possession of which is a necessary condition for the successful achievement of goals and the ability to obtain new scientific results in conditions of uncertainty.

Key words: higher education learner, postgraduate student, psychological readiness for research and innovation, motivation, values, volitional qualities.

УДК 378.22:37.015.3]:[159.9:001.89]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/2.16>

Меняйло В.І.,

докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки
і психології освітньої діяльності
Запорізького національного
університету

Курінна А.Ф.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Однією з найпотужніших освітніх реформ останніх років стало запровадження третього рівня вищої освіти та початок підготовки докторів філософії за європейською моделлю докторського навчання, що відповідає взятим зобов'язанням України щодо гармонізації освітніх рівнів і кваліфікацій в європейському просторі вищої освіти.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» «третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої

освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності» [9]. Дуже актуальною проблемою в цьому процесі стає цілеспрямоване формування готовності майбутніх докторів філософії до таких видів діяльності в процесі їхнього навчання в аспірантурі. З огляду на те, що в структурі інтегральної фахової готовності зазвичай виокремлюють такі компоненти, як: психологічна готовність, практична готовність та готовність до самовдосконалення [8, с. 51–52], цікавим буде

дослідити рівень сформованості окремих компонентів готовності до дослідницько-інноваційної діяльності у здобувачів третього рівня вищої освіти, які навчаються за освітньо-науковими програмами підготовки докторів філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як зазначає Н. Кошелева, важливу роль у структурі готовності майбутніх фахівців до професійної інноваційної діяльності відіграють психологічні чинники, зокрема «мотиви діяльності, інтерес до неї та ціннісні орієнтири, на базі яких людина діє» [4, с. 257]. У цьому напрямі теоретичні засади мотивації та стимулювання інноваційної діяльності педагогів досліджувала Т. Волобуєва [2]; формуванню ціннісної компетенції науково-педагогічних працівників присвячено статтю В. Лугового [5]; аналіз психологічних особливостей готовності до інноваційної діяльності як важливої професійної якості педагога здійснювала І. Щербакова [13]; формування спрямованості на інноваційну діяльність майбутніх педагогів вивчала Л. Штефан [12]; різні види мотивації до навчання докторантів за кордоном досліджувала А. Вієгерова [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичним і практичним аспектам формування готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності як інтегративного утворення присвячена монографія [7], в якій, зокрема, розкривається структура та зміст психологічної готовності здобувачів третього рівня вищої освіти до цього виду діяльності. Проте результати емпіричних досліджень щодо визначення рівня готовності аспірантів до дослідницько-інноваційної діяльності не були висвітлені у цій роботі.

Мета статті полягає в експериментальній оцінці психологічної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У роботі [7] показано, що психологічна готовність виступає мотиваційно-вольовою підсистемою загальної готовності майбутніх науковців до дослідницько-інноваційної діяльності як інтегративного утворення. У структурі психологічної готовності виокремлюють мотиваційний, ціннісний і вольовий аспекти. Отже, її оцінку будемо здійснювати через вимірювання трьох показників, які відповідають зазначеним аспектам. Такими показниками, згідно з [6; 7], є: наявність стійкої мотивації до провадження дослідницько-інноваційної діяльності, сформованість ціннісного ставлення до професії науковця та розвиненість вольових якостей здобувачів.

Для вимірювання цих показників в якості діагностичного інструментарію нами було обрано такі методики: методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» [11, с. 52–53]; методику Т. Разіної «Мотивація наукової діяльності» (шкала ціннісної мотивації)

[10, с. 140–146]; методику М. Обозова «Самооцінка сили волі» [3, с. 316–317].

Виходячи з обраних методик і відповідних шкал до них, можна виокремити три рівні психологічної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності [7, с. 435]:

1) високий рівень: здобувач є високомотивованим на власні наукові досягнення, в його мотиваційному комплексі переважають внутрішні мотиви; проявляється стійке ціннісне ставлення до дослідницько-інноваційної діяльності; аспірант вирізняється сильними вольовими якостями, має розвинуте почуття обов'язку та відповідальності, здатний до подолання труднощів;

2) середній рівень: здобувач прагне досягти успіхів у дослідницько-інноваційній діяльності, але в основі його мотивації лежать переважно зовнішні чинники (матеріальні, статусні, кар'єрні); професійні цінності займають важливі позиції, проте не сприймаються як найголовніші; сформовані основні вольові якості, але вони не завжди сповна проявляються;

3) низький рівень: аспірант має слабку мотивацію до дослідницько-інноваційної діяльності; не досить усвідомлює її професійну значущість; не розглядає її як особистісно цінну; вольові якості проявляються епізодично.

Для оцінки рівня психологічної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності нами було проведено анкетування здобувачів третього рівня вищої освіти, які вже завершують навчання й які щойно вступили до аспірантури. До участі в експерименті було залучено аспірантів першого та четвертого років навчання з Волинського національного університету імені Лесі Українки, Запорізького національного університету та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

За підсумками проведеного анкетування нами було отримано такі результати.

1. Мотивація до провадження дослідницько-інноваційної діяльності. Як показано на рис. 1, переважна кількість аспірантів четвертого (71%) та більшість аспірантів першого (56%) років навчання продемонстрували високий рівень мотивації, що свідчить про те, що на своєму науковому шляху вони керуються насамперед внутрішніми мотивами, пов'язаними з одержанням задоволення від самого процесу дослідницько-інноваційної діяльності та отриманими науковими результатами, а також із можливістю саморозвитку та самовдосконалення в процесі її реалізації. Середній рівень мотивації, який характеризується як внутрішньою мотивацією, так і зовнішньою позитивною мотивацією, пов'язаною з можливістю отримати науковий ступінь та більш високий розмір заробітної плати, просунути кар'єрними щаблями, спостерігається майже у третини здобувачів, зокрема у 27% випускників та 30% першокурсників. Низький рівень

мотивації, зумовлений превалюванням зовнішніх негативних факторів, серед яких: бажання уникнути неприємних ситуацій, критики з боку керівника та колег, мають 14% аспірантів першого року і 2% аспірантів четвертого року навчання.

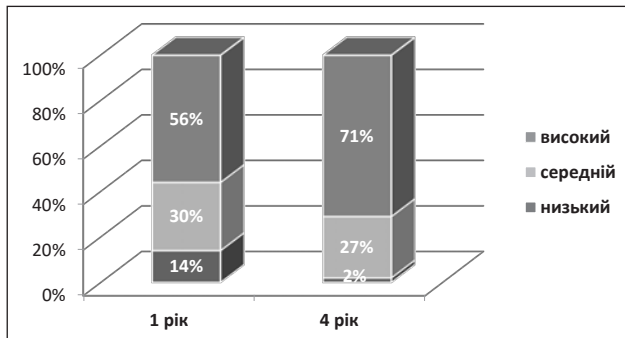

Рис. 1. Рівень мотивації до провадження дослідницько-інноваційної діяльності аспірантів першого та четвертого років навчання

2. Сформованість ціннісного ставлення до професії науковця. Результати опитування здобувачів за цим показником наведено на рис. 2, який свідчить про те, що лише 18% аспірантів першого та 23% аспірантів четвертого років навчання мають високий рівень сприйняття професійних цінностей, якими для вченого насамперед є такі: істина, новизна, корисність, академічна доброчесність, відповідальність за застосування нових знань. Більшість здобувачів четвертого року (62%) та половина здобувачів (50%) першого року навчання демонструють середній рівень сформованості ціннісного ставлення до професії науковця. 14% аспірантів-вступників та 2% аспірантів-випускників відрізняються низьким рівнем сприйняття цінностей академічної спільноти. Отримані результати, на наш погляд, свідчать про більш прагматичну позицію сучасної наукової молоді, яка певною мірою поділяє загальнолюдські (гуманістичні) цінності, має свої ідеали та орієнтири в науці, проте не готова присвятити себе безкорисливому служінню науці та працювати виключно на благо суспільства.

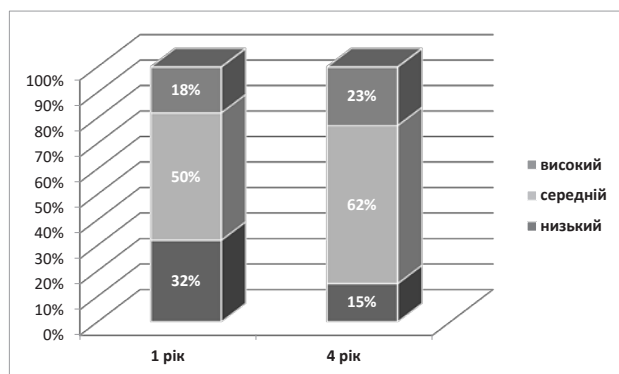

Рис. 2. Рівень сформованості ціннісного ставлення до професії науковця в аспірантів першого та четвертого років навчання

3. Розвиненість вольових якостей. Розподіл за рівнями розвиненості вольових якостей у здобувачів наукового ступеня доктора філософії наведений на рис. 3, який показує, що переважна кількість аспірантів як четвертого (74%), так і першого років навчання (60%) демонструє високий рівень сформованості вольових якостей; середній рівень спостерігається у 34% аспірантів-вступників і 23% аспірантів-випускників; низький рівень за цим показником мають всього 3% аспірантів першого та 6% аспірантів четвертого років навчання.

Зафіксовані доволі високі показники розвиненості зазначених якостей в аспірантів відображають той факт, що професія науковця потребує неабияких вольових якостей, оскільки вона завжди пов'язана з відкриттям та доведенням нового, а також із вмінням вперто рухатися вперед і доводити розпочату справу до кінця, попри всі труднощі та негаразди, зі спроможністю працювати в умовах невизначеності та висококонкурентного наукового середовища з його боротьбою за дослідницькі гранти і кращі позиції на кафедрах та в лабораторіях.

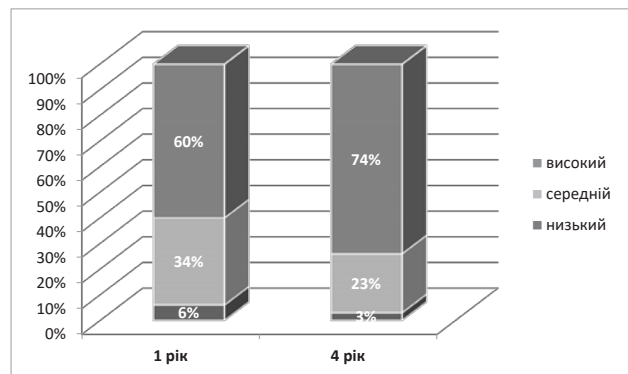

Рис. 3. Рівень розвиненості вольових якостей в аспірантів першого та четвертого років навчання

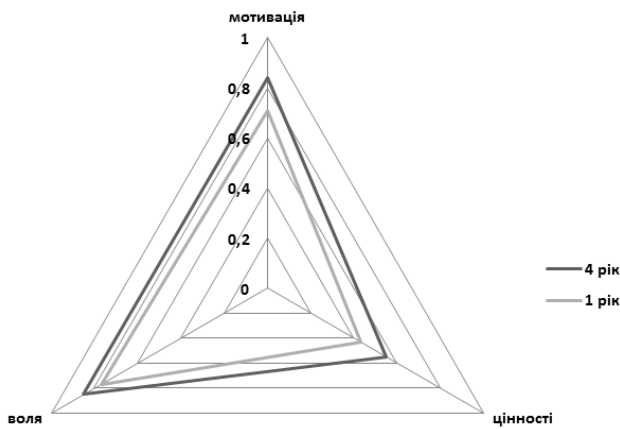
Для порівняння показників психологічної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності введемо поняття коефіцієнта сформованості зазначеної готовності за кожним показником, який будемо розраховувати за формулою:

$$K = m \times 0 + n \times 0,5 + p \times 1,$$

де m – кількість здобувачів із низьким рівнем готовності;
 n – кількість здобувачів із середнім рівнем готовності;
 p – кількість здобувачів із високим рівнем готовності.

Значення коефіцієнтів, що визначають рівень сформованості таких складників готовності, як: наявність стійкої мотивації до провадження

дослідницько-інноваційної діяльності, сформованість ціннісного ставлення до професії науковця та розвиненість вольових якостей здобувачів, наведені на рис. 4, за якими побудована відповідна діаграма.

Аспекти готовності	Коефіцієнти готовності	
	аспіранти 1 року	аспіранти 4 року
мотиваційний	0,71	0,84
ціннісний	0,43	0,55
вольовий	0,77	0,85

Рис. 4. Рівень психологічної готовності здобувачів третього рівня вищої освіти до дослідницько-інноваційної діяльності за різними її аспектами

Як видно з рис. 4, аспіранти четвертого року навчання мають більш високий рівень психологічної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності за всіма проаналізованими показниками; здобувачі третього рівня вищої освіти демонструють добре розвинені вольові якості вже на першому році навчання; цінності професійної діяльності науковця є найменш сформованими у розглянутому мотиваційно-вольовому комплексі майбутніх науковців незалежно від року навчання в аспірантурі.

Загальний рівень психологічної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності визначимо за принципом: рівень готовності будемо вважати **високим**, якщо більшість показників мають високий рівень за умови відсутності низьких; **низьким**, якщо два і більше показників мають низький рівень; **середнім** – за інших комбінацій показників. Отримані результати наведено на рис. 5.

Як свідчить рис. 5, більшість аспірантів четвертого року навчання (56%) мають високий рівень психологічної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності, що майже вдвічі перевищує аналогічний показник в аспірантів першого року навчання, серед яких високим рівнем готовності відрізняється лише 30% здобувачів; середній рівень готовності демонструють 68% аспірантів четвертого і 42% аспірантів першого років

навчання; 2% майбутніх докторів філософії, як початківців, так і випускників, мають низький рівень зазначеної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності.

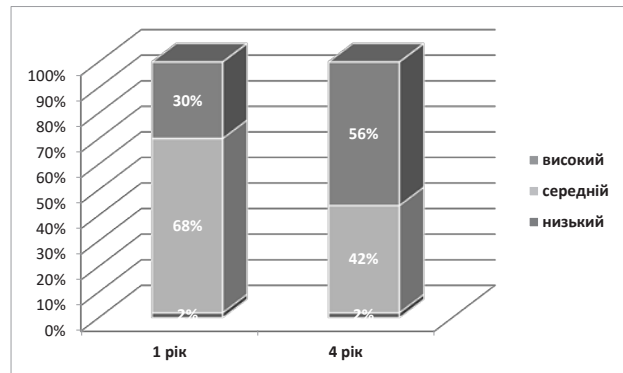

Рис. 5. Загальний рівень психологічної готовності здобувачів третього рівня вищої освіти до дослідницько-інноваційної діяльності

Висновки. Отже, у статті проведено оцінку психологічної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності, основними складниками якої виступають мотиваційний, ціннісний та вольовий аспекти. Показано, що переважна кількість аспірантів четвертого року та половина аспірантів першого року навчання демонструють високий рівень мотивації до провадження дослідницько-інноваційної діяльності; до того ж переважна кількість здобувачів третього рівня вищої освіти має високий рівень розвиненості вольових якостей незалежно від року навчання; проте сформованість ціннісного ставлення до професії науковця на високому рівні спостерігається лише у 18% аспірантів першого та 23% аспірантів четвертого років навчання. Загальний високий рівень психологічної готовності до дослідницько-інноваційної діяльності мають 56% здобувачів третього рівня вищої освіти, що навчаються на останньому році аспірантури, та 30% тих, хто щойно вступив на навчання. Низький рівень зазначеної готовності спостерігається лише у 2% представників обох експериментальних груп.

Перспективами подальших досліджень є оцінка практичної готовності майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності та готовності до самовдосконалення в процесі її реалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Wiegerová A. A Study of the Motives of Doctoral Students. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2016. Is. 217. P. 123–131.
2. Волобуєва Т. Теоретичні засади мотивації та стимулювання інноваційної діяльності педагога. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2014. № 2 (19). С. 61–67.
3. Ильин Е. Психология воли. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 368 с.

4. Кошелева Н. Характеристика компонентів структури особистості майбутніх економістів, значущих для формування їхньої готовності до інноваційної фахової діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 31 (84). С. 256–262.

5. Луговий В. Формування ціннісної компетентності науково-педагогічних працівників – важлива умова їх успішної діяльності в сучасній вищій школі. *Проблеми освіти* : наук. збірник. Київ, 2010. Вип. 63. Ч. 1. С. 3–9.

6. Меньяло В. Сутність та структура мотиваційно-вольового компонента готовності майбутнього доктора філософії до дослідницько-інноваційної діяльності. *Педагогічні науки*. 2019. № 86. С. 285–290. DOI: 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-55.

7. Меньяло В. Підготовка майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності: теоретико-методичні аспекти : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 580 с.

8. Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті / за заг. ред. В. Шевченка. Донецьк : Юго-Восток ЛТД, 2004. 256 с.

9. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

10. Разина Т. Структурно-функціональна організація и генезис мотивации научной деятельности : дисс. ... Д-ра психол. наук : 19.00.03. Ярославль, 2016. 260 с.

11. Реан А., Кудашев А., Баранов А. Психология адаптации личности. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 479 с.

12. Штефан Л. Формування спрямованості на інноваційну діяльність як складник інноваційної культури майбутнього інженера-педагога. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 39. С. 22–29.

13. Щербакова І. Психологічні особливості готовності до інноваційної діяльності як важливої професійної якості педагога. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6. Ч. 1. С. 134–1